

УДК 336.221:336.717.3

Т. З. Вантух, аспірантка
Університету банківської справи НБУ[®]

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ З ДЕПОЗИТІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

У статті проведено порівняльну характеристику законодавчих ініціатив щодо запровадження механізму оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб, визначено напрями його вдосконалення та здійснено оцінку впливу нововведень на банківську систему. Досліджується практика оподаткування процентних доходів у зарубіжних країнах.

Ключові слова: механізм оподаткування, банк, депозит, доходи з депозитів, податок.

Постановка проблеми. Згідно з Законом України від 04.07.2014 “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо пасивних доходів” [10], змінився порядок оподаткування доходів фізичних осіб, нарахованих у вигляді процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок (надалі – оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб). Слід зазначити, що введення механізму оподаткування пасивних доходів фізичних осіб у вигляді відсотків, зокрема доходів від розміщення коштів на депозитних рахунках в умовах поглиблення економічної нестабільності у період, коли держава намагається убезпечитись від непрогнозованих наслідків ослаблення банківської системи через сповільнення темпів зростання економіки, банкрутства окремих банків і, як наслідок, масовий вплив депозитів може стати передумовою подальшого зниження рівня довіри вкладників і збільшення обсягів коштів, вилучених з банків. Необхідність оптимізації механізму оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб з метою мінімізації негативного впливу на банківську систему, забезпечення фіскального ефекту, дотримання прав громадян, забезпечення справедливості в оподаткуванні та відповідності нормам інших законодавчих актів спонукали до проведення цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб були предметом дослідження вітчизняних учених, економістів і фінансових аналітиків, серед яких: С. Арбузов, М. Бадид, М. Безнощенко, Т. Єфименко, М. Кондратенко, С. Манжос, А. Олексієв, В. Рядінська, Є. Сігало, Ю. Сколотяний, О. Соколова, О. Тимченко, О. Швагер, Н. Яценко та ін. Окрім цього відсутність адаптованих до сучасних умов теоретичних обґрунтувань

оптимізації механізму оподаткування доходів у вигляді процентів з депозитів фізичних осіб зумовлює необхідність критичного аналізу існуючих законодавчих норм і формування пропозицій, щодо їх вдосконалення.

Мета статті – критичний аналіз механізму оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб і визначення напрямів його оптимізації.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що питання оподаткування доходів з депозитів у податковому праві України піднімалось вже давно, викликало безліч суперечок, схвальних і негативних відгуків експертів. Вперше ініціатива введення податку з депозитів була запроваджена Законом України “Про оподаткування доходів фізичних осіб” № 889-ІУ від 22 травня 2003 року [12], проте через недосконалість норм, що встановлювали правовий механізм, таке оподаткування носило атрибутивний характер і на практиці зазначені норми не застосовувалися. У Податковому кодексі України [7], що набув чинності в 2010 році, також був закріплений механізм оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб за ставкою 5 %, проте норми набували чинності з 1 січня 2015 року. Таке відтермінування пояснювалось недосконалістю запровадженого в ПКУ правового механізму оподаткування, яке прагнули усунути шляхом пошуку оптимального співвідношення публічних інтересів наповнення бюджету та приватних інтересів банків і вкладників [13; с. 246].

В умовах, коли на сході країни відбуваються бойові дії, а реальний сектор економіки там практично не функціонує, відбувається значне скорочення податкових надходжень (за даними Державної фіскальної служби у січні–вересні 2014 року платники податків Луганської та Донецької областей недоплатили до бюджету 4,4 млрд грн. податків у зв'язку з воєнними діями), а непередбачувані витрати продовжують зростати (за підрахунками експертів кожен день бойових дій коштує країні близько 80 млн грн.), виникає необхідність вирішення нагальних питань акумуляції додаткових надходжень до бюджету, очевидно, що це становить головний орієнтир сучасної податкової політики.

Оподаткування доходів у формі процентів за розміщення коштів на депозит становитиме не найбільш ефективне джерело бюджетних надходжень, зважаючи на його обсяги, проте одне із найбільш масштабних за кількістю осіб, яких ці зміни стосуватимуться. Згідно з даними звітності Національного банку України 180 банків станом на 01.01.2014 року обслуговували 74,4 млн клієнтів, з них 72,2 млн фізичних осіб (96,5 % усіх рахунків), серед них 95,6 млн поточних рахунків і 16,3 млн депозитних рахунків [2]. З урахуванням чисельності населення (згідно з даними Держслужби статистики України станом на 01.01.2014 року, це

45, 465 млн чоловік [6]), виходить, що на кожного українця припадало чотири рахунки.

27 березня 2014 року Верховною Радою України прийнято Закон України № 1166-18 “Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні” [11], що мав набирати чинності з 1 липня 2014 року, яким запроваджувався новий порядок оподаткування доходів фізичних осіб від платежів за використання коштів, залучених у депозит. Проте законодавчі норми не встигли набрати чинності, як 4 липня 2014 року був прийнятий Закон України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо пасивних доходів” [10], який скасовував норми вищезгаданого акту, в частині оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб. Порівняльна характеристика механізму оподаткування доходів, нарахованих у вигляді процентів, на депозити фізичних осіб, згідно з нормами Податкового кодексу України в редакції від 2 грудня 2010 року, у редакції законів № 1166-18 від 27 березня 2014 р. і № 1588-18 від 4 липня 2014 р. наведена в таблиці 1.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика механізму оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб згідно з нормами Законів України № 1166-18 і 1588-18

У редакції Зу “Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні”	У редакції Зу “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо пасивних доходів”	Характеристика прийнятих нововведень	Рекомендації щодо вдосконалення діючого механізму
Порядок обчислення та сплати податку			
Податок сплачується фізичною особою самостійно за результатами подання річної податкової декларації. Податкові агенти у встановленому порядку здійснюють податковий розрахунок сум доходу у вигляді процентів, нарахованих (сплачених) на користь фізичної особи та передають дані органам податкової служби	Податкові агенти (банки, кредитні спілки) самостійно утримують і перераховують до держбюджету загальну суму податку із загальної суми відсотків, нарахованих за податковий місяць на суми банківських вкладних або поточних рахунків. Доходи на суми рахунків обкладаються банком під час їх нарахування та сплачуються щомісяця до держбюджету	<p>Позитивні риси:</p> <p>Для власників банківських рахунків порядок сплати податку істотно спрощується, оскільки самостійно декларувати і сплачувати його не доведеться. До того ж у звітності банку, з метою збереження банківської таємниці, буде відображатися дохід і утриманий з нього податок загальною сумою, проте не відображатимуть відомості, які дозволять ідентифікувати платника податків.</p> <p>Відповідає практиці більшості європейських країн; є найпростішою для платника та має низькі операційні витрати для податкової системи.</p> <p>Негативні риси:</p> <p>Потребує додаткових витрат (як часу, так і коштів) для комерційних банків на доопрацювання програмного забезпечення, необхідності залучення додаткового персоналу, оскільки істотно збільшиться обсяг операцій, які проводить банківське програмне забезпечення</p>	<p>Для заспокоєння громадськості щодо збереження їх власних заощаджень доцільно провести масову роз'яснювальну роботу щодо несуттєвості (стосовно незначної ставки оподаткування) зазначених податкових зобов'язань вкладників від введення податку</p>

Продовження таблиці 1

У редакції ЗУ “Про запобігання фінансовій катастрофі та створення передумов для економічного зростання в Україні”	У редакції ЗУ “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо пасивних доходів”	Характеристика прийнятих нововведень	Рекомендації щодо вдосконалення діючого механізму
<p>Ставка оподаткування</p> <p>Прогресивна шкала оподаткування залежно від розміру сукупного річного доходу у вигляді процентів за депозитами здійснюється за ставкою: 15 %, якщо отриманий дохід (база оподаткування звітного податкового року) не перевищив 204 прожиткових мінімуми (а в 2014 році – це 248 472 грн.); 20 %, якщо сума доходу сягає від 204 до 396 прожиткових мінімумів (від 248 472 грн. до 482 328 грн.); 25 %, у разі отримання пасивного доходу понад 396 прожиткових мінімумів ставка</p>	<p>Ставка податку становить 15 % бази оподаткування</p>	<p>Позитивні риси: Банкіри вважають, що введення єдиної ставки оподаткування виключає вибірковий підхід і спокую для мажоритів, бо за прогресивної шкали вкладники з малими сумами не підпадали під оподаткування, а великі – намагалися б його уникнути. Негативні риси: Пересічні вкладки вважають, що не справедливим є оподаткування всіх сум доходів з депозитів, адже і в цьому випадку в заможних громадян буде більше можливостей щодо уникнення сплати податку. Така норма сприятиме виведенню капіталу за кордон, зберігання поза банківською системою та міститиме значні демотивуючі фактори для вкладників, які продовжують знімати кошти з депозитів</p>	<p>Доцільно звільнити від оподаткування проценти, отримані від строкових вкладів розміщених на термін більше одного року без права дострокового розірвання договору. Це збереже довгостроковий фінансовий ресурс населення для кредитування та зростання економіки України. Звільнити від оподаткування: кошти, розміщені на рахунках та призначені для фінансування благодійних проєктів, рахунки, на які надходять благодійні кошти; відсотки за депозитами, вигодонабувачами яких є нерезиденти (відповідає міжнародній практиці оподаткування), з метою підвищення привабливості національної банківської системи для вкладників з інших країн (наприклад, у банківській системі Латвії створені гарні умови для іноземних громадян і депозити нерезидентів, зокрема, починаючи з 2011 року, становлять більше 40 %, а в Україні цей показник станом на 31.07.2014 становить близько 7 % коштів, залучених депозити від фізичних осіб)</p>

Продовження таблиці 1

У редакції ЗУ “Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні”	У редакції ЗУ “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо пасивних доходів”	Характеристика прийнятих нововведень	Рекомендації щодо вдосконалення діючого механізму
Податкові пільги			
<p>Доходи від процентів, що нараховані на цінні папери, емітовані Міністерством фінансів України;</p> <p>на банківські рахунки, за якими на користь фізичних осіб здійснюються лише передбачені законом соціальні виплати;</p> <p>сума платежів за використання коштів, залучених у депозит, що не перевищує на рік 17 прожиткових мінімумів для працездатної особи, встановлених законом на 1 січня звітного податкового року (20 706 грн.)</p>	<p>Доходи від процентів: за вкладами, нараховані з 1 липня до 1 серпня 2014 року; нараховані на цінні папери, емітовані Міністерством фінансів України; на банківські рахунки, за якими на користь фізичних осіб здійснюються лише передбачені законом соціальні виплати</p>	<p>Позитивні риси: Скасована можливість фізичних осіб ухилитися від оподаткування шляхом покладення коштів на депозит у різні фінансові установи в різних містах чи областях України на суми, які менші за встановлений неоподатковуваний мінімум.</p> <p>Негативні риси: Оскільки оподаткуванню підлягають відсотки, що нараховані після 1 серпня, незалежно від дати розміщення вкладу, вкладникам, у яких нарахування відсотків за депозитами відбувається наприкінці терміну, доведеться заплатити податок за весь період дії депозитного договору</p>	

Джерело: складено автором за даними [7; 10–13].

Варто звернути увагу на норми Закону, що викликали чи не найбільше суперечок, зокрема скасування неоподаткованого мінімуму та прогресивного оподаткування, які повинні забезпечити зниження податкового навантаження для малозабезпечених верств населення, а з іншого – його поступове підвищення для заможних громадян. Дискусії з цього питання продовжуються. Так, з метою вдосконалення “податкової реформи” було внесено Урядовий законопроект “Про внесення змін до Податкового кодексу та деяких інших Законів України” зареєстрований 15.09.2014 р. за № 5079 [9], який передбачав повернення до прогресивної шкали оподаткування пасивних доходів громадян на такому рівні: до 500 тисяч грн. на рік – ставка 15 %; від 500 тисяч грн. до 1 млн на рік – ставка 20 %; понад 1 млн грн. на рік – ставка 25 %. До того ж банки зобов’язувались виконувати функції податкових агентів та утримувати при кожному нарахуванні податок, проте механізм адміністрування не був визначений. На засіданні Верховної Ради 16 вересня 2014 року цей законопроект не отримав достатньої підтримки депутатів, а лише викликав обурення в громадськості, бо суперечить Угоді про асоціацію України та Євросоюзу і збільшує податковий тиск на бізнес і населення.

Думки експертів щодо впливу нововведень оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб на банківську систему розділились. Прихильники наполягають, що проценти за депозитами, як і дивіденди, проценти по облігаціях та інших цінних паперах є однією з форм доходу від капіталу, а отже, вони підлягають оподаткуванню як і будь-які інші доходи [1]. Проте реалізація заходів, передбачених Законом, сприятиме удосконаленню адміністрування податків, дотриманню принципу справедливості в оподаткуванні. Згідно з пояснювальною запискою до законопроекту передбачалось, що реалізація запропонованих норм надасть можливість отримати в 2014 році додаткові надходження до зведеного бюджету України на суму близько 4,6 млрд гривень, а за підсумками 2015 року залучити близько 10,2 млрд гривень [8]. Зважаючи, що в 2013 році банківська система виплатила населенню близько 60 млрд грн. відсоткового доходу, то при ставці податку 15 % додаткове наповнення бюджету й справді становитиме близько 9 млрд грн. Враховуючи, що на сьогодні обсяг строкових депозитів фізичних осіб становить 329 млрд грн. (за даними НБУ на серпень 2014 р.) [5], а інтегральна середньозважена ставка за строковими депозитами становить 15,9 % річних, щомісячні надходження до Держбюджету від податку на процентні доходи фізичних осіб можуть перевищити півмільярда гривень. Однак, це можливо лише за умови припинення відтоку депозитів з банківської системи та збереження їх поточної вартості.

На нашу думку, встановлення досить незначної ставки оподаткування, збереження банківської таємниці, обмежені альтернативні можливості для інвестування під 20–25 % річних з меншим податковим навантаженням, а також непоширення гарантій Фонду гарантування вкладів на такі фінансові установи (за умови стабілізації ситуації в країні та роз'яснення норм Закону для громадськості) не повинно проковувати подальші вилучення коштів вкладниками. Наприклад, враховуючи, що на початок вересня середня прибутковість за річними гривневими депозитами за даними індексу UIRD становила близько 20 % при 15 % податку податкове зобов'язання клієнта становитиме 3 % депозитної ставки, а вкладник отримає за вкладом 17 % річних. Тобто, з депозиту на суму 1 тис. грн. за такої ставки щомісячний дохід вкладника до введення податку становив 16,44 грн., а з урахуванням сплати податку він становитиме 13,99 грн. на місяць. Проте оподаткування за встановленою ставкою ненабагато знизить теперішню прибутковість депозитів, у національній валюті близько це трьох відсоткових пунктів, в іноземній – на один. Отже, ефективні ставки для вкладників, як і раніше, залишатимуться досить привабливими.

Аналізуючи зарубіжний досвід, бачимо, що використання депозитів – популярний метод наповнення бюджету в багатьох країнах під час криз державних фінансів. Наприклад, з 1 липня 2005 року почала діяти Директива Ради ЄС “Про оподаткування доходу із заощаджень у формі виплати процентів”, згідно з якою у разі відмови ідентифікації отримувача – фізичної особи процентного доходу передбачалось утримання податку з джерела за ставкою 15 % (20 % – з 1 липня 2008 р. та 35 % – з 1 липня 2011 р.). Механізм Директиви поширювався на 27 країн – членів ЄС [14, с. 2]. Під час глобальної фінансової кризи 2008–2010 рр. оподаткування доходів з депозитів було запроваджено і в інших країнах, зокрема з початку 2010 р. – у Латвії був на рівні 10 %, в Угорщині – 20 %. Загалом в Європі ставка оподаткування доходів від депозитів фізичних осіб в середньому становить 25–30 %.

Детальніше розмір ставок оподаткування банківських вкладів у зарубіжних країнах наведено в таблиці 2. Слід зазначити, що прийняття зазначеного податку у більшості випадків не знайшло підтримки в населення. Зокрема на Кіпрі в 2013 році, коли для запобігання дефолту було збільшено ставку податку на доходи фізичних осіб від депозитів вдвічі – з 15 до 30 % [1], це викликало хвилю протестів і панічне зняття коштів з банківських рахунків, і замість того, щоб запобігти фінансовій кризі, стало заходом, що сприяв її поширенню. Світовий досвід доводить, що оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб,

є ефективним засобом поповнення бюджету в країнах зі стабільною економікою, проте введення такого податку в країнах з перехідною економікою може мати значний негативний вплив на банківську систему [13, с. 251].

Таблиця 2 – Зарубіжний досвід оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб

Країни	Ставка податку, %	Країни	Ставка податку, %
Австрія	25	Латвія, Литва, Казахстан	10
Болгарія	8	Молдова	0–18
Великобританія, Угорщина, Польща	20	Португалія, Італія, Фінляндія, Канада	27–29
Данія	38–59	Німеччина	0–45
Іспанія	24–43	Нідерланди	30
Ірландія	41	США	10–35
Туреччина	15–35	Швеція	0–57
Чеська Республіка, Японія	15	Франція	5,5–40

Джерело: складено автором за даними: [1; 3; 4; 13].

Враховуючи практику інших країн, потрібно зауважити, що всі доходи, що мають ознаки прибутковості, незалежно від джерела їх походження, повинні оподатковуватися. Такий механізм є більш раціональним, ніж встановлення занадто високих податкових норм для одних доходів і звільнення від оподаткування інших. Проте, вдосконалюючи вітчизняну систему оподаткування процентних доходів фізичних осіб, потрібно намагатися оптимально поєднувати іноземний досвід з власними практичними здобутками.

Як наголошують експерти, введення податку на доходи з депозитів фізичних осіб в умовах нестабільності фінансового ринку може мати незначний фіскальний ефект порівняно з потенційними втратами для економіки, а також несе в собі додаткові загрози для банківської системи загалом [4, с.158]. Через події грудня 2013 – квітня 2014 років, вітчизняні вкладники вилучили з банків 20,1 млрд грн. з депозитних рахунків (майже вдвічі більше, ніж під час кризи 2008 року), а запровадження оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб не сприяє поверненню довіри вкладників і коштів у банківську систему.

Висновки. Провівши порівняльну характеристику механізму оподаткування доходів з депозитів фізичних осіб, зазначимо, що Закон України № 1588-18 містить низку позитивних змін, що мають спростити механізм адміністрування податкових надходжень за процентними доходами, порядок сплати податку для фізичних осіб і збереження банківської таємниці при поданні банками звітів до фіскальної служби. Прихильником оподаткування процентних доходів за депозитами фізичних осіб є Державна фіскальна служба України, яка керується принципом, що всі доходи повинні бути предметом оподаткування. Однак проблема необхідності стягнення такого податку пов'язана з тим, що він може мати занадто малий фіскальний ефект порівняно з потенційними втратами для банківської системи. В умовах відтоку депозитів з банківської системи, який і досі триває, вартість пасивів для банків може зрости, що, у свою чергу, сприятиме збільшенню сукупного збитку банківського сектору, який перевищив 10 млрд грн. з початку поточного року.

Слід відзначити, що значні суперечки викликали скасування мінімальних сум, які були розміщені на банківських рахунках, що не підлягали оподаткуванню, та скасування прогресивної шкали оподаткування. Отже, пропозиції щодо запровадження останньої продовжують надходити в Урядових законопроектах, тому механізм оподаткування процентних доходів фізичних осіб перебуває на етапі становлення та потребує подальшого вдосконалення.

На нашу думку, в умовах зменшення відтоку депозитних коштів, вдосконалення законодавчих норм і роз'яснення для населення економічної доцільності негативні наслідки для банківської системи будуть компенсовані додатковими надходженнями до бюджету, сприятимуть досягненню кращих результатів у фіскальній сфері та створенню сприятливих умов подолання кризових явищ у банківській системі.

Список літератури

1. Демчак Р. Антикризовий податок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://blogs.lb.ua/ruslan_demchak/260963_antikrizoviy_podatok.html.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Інформаційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.banki.ua.
4. Манжос С. Формування депозитної політики банків в умовах трансформації вітчизняної системи оподаткування / С. Манжос, О. Дахно // II Економічний простір. – 2013. – № 75. – С. 150–162.
5. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66320.

6. Офіційний сайт український кредитно-банківський союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kbs.org.ua/index.php?get=14&id=7695>.
7. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-1 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17. – Ст. 112.
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування доходів від капіталу” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51368.
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України (щодо податкової реформи) (№ 5079 від 15.09.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52180.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо пасивних доходів : Закон України від 4 липня 2014 року № 1588-18 // Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 13–17. – Ст. 112.
11. Про запобігання фінансової катастрофи та створення економічного зростання в Україні : Закон України від 27 березня 2014 року № 1166-18 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17. – Ст. 112.
12. Про оподаткування доходів фізичних осіб : Закон України від 22 травня 2003 року № 889-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 37. – Ст. 308.
13. Рядінська В. О. Оподаткування доходів фізичних осіб від платежів за використання коштів, залучених у депозит як захід запобігання фінансовій катастрофі та створення передумов для економічного зростання в Україні / В. О. Рядінська // Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ “Ужгородський національний університет”. – 2014. – № 2. – С. 246–253.
14. Швагер О. А. До питання механізму включення податку на пасивні доходи до складу податкових надходжень державного бюджету [Електронний ресурс] / О. А. Швагер. – Режим доступу : lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/2_7_2012/07_02_10.pdf.

Отримано 09.10.2014

Summary

In the article examined the comparative description of legislative initiatives of mechanism of taxation of income from retail deposits and the directions of its improvement, and assesses the impact this innovations in the banking system. Researched practice of interest taxation of deposits in foreign countries.

Keywords: mechanism of taxation, bank, deposit, income from deposits, tax.